

F. A. Brekelmans, *Twee eeuwen Broese. Gedenkboek bij het 200-jarig bestaan van de Koninklijke Drukkerij Broese en Peereboom BV te Breda 1784-1984* (Breda: Koninklijke Drukkerij Broese en Peereboom, 1984, 168 blz., niet in de handel).

In het najaar van 1984 bestond er in Breda een ongeken­de belangstelling voor de geschiedenis van het plaatselijke boeken­bedrijf. In het Stedelijk en Bisschoppelijk Museum vond een thematische tentoon­stelling plaats rond 'Drie eeuwen Bredase boeken 1604-1900' (sic) en Brekelmans, oud-stadsarchivaris van Breda, legde in deze maanden de laatste hand aan een gedenkboek over het jubilerende bedrijf Broese en Peereboom. Breda heeft als boekenstad nauwelijks een rol van nationale betekenis gespeeld, doch de activiteiten, de produkten en de organisatie van de weinige plaatselijke boeken­bedrijven zijn een nadere studie waard. Deze lokale 'boekhandelaren' vervulden immers binnen het socio-culturele bestel van een stad of regio een essentiële rol als uitgevers en verspreiders van het gedrukte woord; ze maakten de overdracht mogelijk van politieke, godsdienstige en culturele waarden.

Brekelmans onderzocht in opdracht van de directie van Broese en Peereboom de ontwikkeling en de lotgevallen van dit volgens hem oudst bestaande typografische bedrijf van Noordbrabantse origine. In het bijzonder wilde hij aandacht schenken aan de persoonlijke leefomstandigheden van de eigenaren. Helaas vormde het nagenoeg ontbreken van een bedrijfsarchief, dat nog in 1967 op de Bredase Markt aanwezig was, maar bij een verhuizing als ballast werd vernietigd, voor de voormalige archivaris een groot probleem. De bedrijfs­geschiedenis diende aldus indirect te worden gereconstrueerd, hetgeen de auteur op tal van onvermijdelijke lacunes deed stuiten. De Drukkerij Broese en Peereboom heeft met deze jubileumuitgave haar onvergeeflijke fout willen corrigeren. Ze is erin geslaagd om haar in 1975 verleend predikaat Koninklijke alle eer aan te doen: het uit de Garamond gezette en op 115 grams houtvrij halfmat MC gedrukte boekwerk, rijkelijk geïllustreerd, fraai opgemaakt en vakkundig ingebonden, is voorwaar een 'koninklijk' geschenk voor iedere bibliofiel.

Brekelmans geeft van iedere eigenaar een biografische schets, waarbij hij soms overvloedig gebruik maakt van genealogische en notariële gegevens, alle uiterst consciëntieus door de kenner van het Bredase gemeentearchief geannoteerd. De rijkdom en de sociale status van de verschillende achtereenvolgende boekdrukkers kunnen vooral uit de begrafenis­kosten van ieder van hen worden afgelezen. Helaas schenkt de auteur wat minder aandacht aan de bijzondere plaats van deze Bredase boekonderneming met een duidelijk protestantse signatuur in een overwegend katholieke stad, ook al wordt deze moeilijke uitgang­positie in het voorwoord wel gesignaleerd (8). Aldus wordt ook te weinig (slechts zijdelings) ingegaan op het uitgeversfonds — een lijst van uitgegeven boeken ontbreekt echter volledig — en het exclusieve karakter van deze boekhandel. Daardoor blijft de vraag voor de lezer onbeantwoord welke betekenis 'de enige protestantsche boekhandel en drukkerij' in Breda voor haar specifieke klantenkring heeft gehad, te weten voor de bestuurselite, de docenten van het middelbaar onderwijs en de in 1828 gestichte Koninklijke Militaire Academie, evenals de predikanten uit Breda en omgeving. Eveneens blijft onduidelijk in hoeverre de emancipatie van de katholieken en de verzuiling een andere uitgeverspolitiek voor het drukkershuis teweeg hebben gebracht.

Vanwege deze lacunes komt de boekhistoricus maar gedeeltelijk aan zijn trekken en

wordt er door Brekelmans geen écht inzicht in de bedrijfsvoering geboden. Het gebrekkig bronnenmateriaal laat dit ook maar zeer gedeeltelijk toe. Wel worden door de auteur interessante bouwstenen hiertoe aangedragen, zoals uitgebreide veilingcatalogi en boedelbeschrijvingen: met name de inventaris van de boekhandel en de drukkerij van de firma Broese en Comp, uit 1840, die in extenso als nuttige bijlage werd opgenomen, verdient in dit opzicht veel lof.

De waarde van Brekelmans' gedenboek is vooral gelegen in de presentatie van een groot aantal gegevens, die werden bijeengebracht uit allerlei her en der verspreide archivalia en welke zeker door historici en bibliologen vaak en met vrucht geraadpleegd zullen worden. Ook is de auteur erin geslaagd de nieuwsgierigheid van de lezer te prikkelen, door een hoofdstuk te wijden aan *De Bredasche Courant*. De jonge, vooruitstrevende protestantse boekhandelaar Willem van Bergen, de grondlegger van de latere firma Broese, kreeg voor de uitgave van deze krant op 29 december 1791 toestemming van het Bredase stadsbestuur. De krant moest al weer snel vanwege politieke verwickelingen verdwijnen, maar vanaf 1814 verscheen ze onafgebroken tot in 1966. Moge dit laatste hoofdstuk van Brekelmans over de Bredase periodieke pers een uitnodiging zijn om in 1991 in woord en in beeld alle aandacht te schenken aan het tweede eeuwfeest van het Bredase krantenbedrijf. Het hier besproken gedenboek vormt daartoe zeker een goede eerste aanzet.

C. J. A. van den Oord

Ph. M. Bosscher, e.a., ed., *Tot een rechtschapen en kloek zeeman toe te rusten. 1785-1985. Tweehonderd jaar Kweekschool voor de Zeevaart en Hogere Zeevaartschool Amsterdam* (Zutphen: De Walburg Pers, 1985, 224 blz., f59,-, ISBN 90 6011 409 4).

In 1935 verscheen het 150-jarig gedenboek van de Kweekschool van de hand van marine-officier J. C. M. Warnsinck — een volumineus werk dat in een tijd, waarin onderwijsgeschiedenis nog grotendeels onbetreden gebied was, ondanks zijn conservatieve methodologie en visie toch in diverse opzichten naar de toekomst duidde. Het doel van dit tweede gedenboek is niet een voortzetting van Warnsincks opus te bieden maar een alternatieve studie, waarin de stichting en ontwikkeling van de Kweekschool (en sinds de fusie in 1971 met de Zeevaartschool van het Zeemanshuis de Hogere Zeevaartschool Amsterdam) binnen een ruimer referentiekader van externe gebeurtenissen en invloeden geplaatst en beoordeeld wordt. Vier hoofdthema's worden aan de orde gesteld alvorens Bosscher (die ook voor de algemene opzet van het boek tekent) afsluit met een kort historisch overzicht van de buurt en gebouwen waarin de Kweekschool/HZA gevestigd was/is en de kunst- en curiosaverzameling van het nog steeds bestaande Vaderlandsch fonds ter aanmoediging van 's lands zeedienst. Een hoofddoel van deze verzameling was lange tijd de kwekelingen inspirerende voorbeelden van heldhaftig gedrag uit het verleden te vertonen; nu berust veel ervan in bruikleen in het Rijksmuseum Nederlands Scheepvaartmuseum.

De voorgeschiedenis en oprichting van de Kweekschool worden helder uiteengezet door Raven in een hoofdstuk met internationaal perspectief. Gedurende de maritieme herfstij van de Republiek werd een grote verscheidenheid aan zeevaartopleidingen voor uiteenlopende doeleinden voorgesteld; nu eens ging het erom het kritisch tekort aan